

RAAP-adviesdocument 678

Plangebied de Oude Willem (na- tuurontwikkeling)

**Gemeenten Westerveld en Ooststellingwerf
Archeologisch vooronderzoek:
een bureauonderzoek met advies**

Colofon

Opdrachtgever: Witteveen + Bos Raadgevende Ingenieurs B.V.

Titel: Plangebied De Oude Willem (natuurontwikkeling), gemeenten Westerveld en Ooststellingwerf. Archeologisch vooronderzoek: een bureauonderzoek met advies

Status: definitief

Datum: 7 februari 2014

Auteur: dr. T.J. ten Anscher

Projectcode: WEOW

Bestandsnaam: ADV678-WEOW.doc

Projectleider: dr. T.J. ten Anscher

Projectmedewerker: T. Perger

ARCHIS-vondstmeldingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-waarnemingsnummers: niet van toepassing

ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer: 60184

Autorisatie: dr. J.L. van Beek

Bevoegde overheid: Gemeenten Westerveld en Ooststellingwerf

RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V.

Leeuwenveldseweg 5b

1382 LV Weesp

Postbus 5069

1380 GB Weesp

telefoon: 0294-491 500

telefax: 0294-491 519

E-mail: raap@raap.nl

© RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V., 2014. RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

1 Inleiding

1.1 Algemeen

Het onderhavige plangebied (zie kaartbijlage 1) maakt deel uit van de Ecologische Hoofdstructuur en van het Natura 2000-gebied Drents-Friese Wold & Leggelderveld. In het plangebied zal natuurontwikkeling plaats gaan vinden, die gericht is op het herstel van het hydrologische systeem en op het realiseren van een geleidelijke landschappelijke overgang tussen de lagere open delen in de Oude Willem en het bos op de omringende hogere gronden.

Hiervoor is in opdracht van Waterschap Reest en Wieden een (nog voorlopig) inrichtingsplan gemaakt door Witteveen + Bos (Inrichtingsplan en watergebiedsplan Oude Willem, projectcode MP63-1-1; verder aangeduid als Inrichtingsplan; zie fig.1). De ingrepen betreffen de aanleg van een slenk, duikers, kaden en nieuwe sloten, aanpassingen aan een bestaande stuw en aan bestaande sloten, en verondiepingen en dempingen van delen van een grotere watergang (de Tilgrup). Bij deze werkzaamheden zullen bodemingrepen plaatsvinden. Deze zijn deels bedreigend voor de in het plangebied aanwezige archeologische waarden.

De in het onderhavige adviesdocument gegeven archeologische adviezen zijn gebaseerd op de geplande ingrepen zoals afgebeeld op fig. 1.

1.2 Administratieve gegevens

- *type onderzoek*: bureauonderzoek met advies
- *bevoegde overheid*: gemeenten Westerveld en Ooststellingwerf
- *onderzoekskader*: bestemmingsplanwijziging
- *locatie*: zie fig. 1. Het plangebied de Oude Willem wordt begrensd door de Bosweg (oostelijk van het Dieverveld) in het westen, de Streng (een weg) en de Tilgrup (een brede sloot) in het zuiden (noordelijk van de Boswachterij Smilde), de Twee Provinciënweg (N381) in het oosten, de Oude Willem (een weg) en de Boswachterij Appelscha in het noorden.
 - *naam*: Inrichtingsplan en watergebiedsplan Oude Willem
 - *provincie*: Drenthe en Fryslân
 - *gemeente*: Westerveld; Ooststellingwerf
 - *toponiem*: (De) Oude Willem
 - *oppervlakte*: ca. 450 ha; dit is de oppervlakte conform de contouren van het plangebied in figuur 1. De oppervlakte van de gezamenlijke maatregelen is veel kleiner.
 - *kaartblad topografische kaart Nederland 1:25.000*: 16F en 17A
 - *centrumcoördinaten (X/Y)*: 218.500/547.250
 - *afbakening onderzoekszone*: straal van ca. 300 rondom het plangebied.
- *ARCHIS-onderzoeksmeldingsnummer*: 60184
- *documentatie*: de documentatie van het project wordt bij RAAP bewaard onder de projectcode WEOW.

1.3 Doel

Het doel van het onderzoek is:

- inzicht geven in de bekende, archeologisch relevante gegevens om te komen tot een gespecificeerde archeologische verwachting (het hoofddoel van een archeologische bureaustudie volgens de Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie);
- een inschatting geven van het effect van de voorziene werkzaamheden op het archeologisch bodemarchief;
- per maatregel/ingreep bepalen of archeologisch vervolgonderzoek nodig is;
- een advies geven over de aard van het benodigde archeologisch onderzoek.

1.4 Onderzoeksvragen

- Zijn er bekende archeologische waarden in het plangebied?
- Wat is de gespecificeerde archeologische verwachting?
- Is archeologisch vervolgonderzoek noodzakelijk, en zo ja, waar en hoe?

1.5 Randvoorwaarden

Het onderzoek is uitgevoerd volgens de normen van de archeologische beroepsgroep (zie artikel 24 van het Besluit archeologische monumentenzorg). De Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie (KNA, versie 3.2), beheerd door de Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer (SIKB; <http://www.sikb.nl>), geldt als richtlijn.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode

Het bureauonderzoek dient om een gespecificeerde archeologische verwachting op te stellen. Hiervoor worden verschillende bronnen gebuikt (zie literatuurlijst). Zie tabel 1 voor de dateringen van de in deze notitie genoemde archeologische perioden.

2.2 Geomorfologie, bodem en landschappelijke ontwikkeling

- *bodem volgens bodemkaart* (Stiboka, 1978; 1988): zie fig. 2.

Het plangebied ligt binnen de contour van het veenkoloniale gebied. De hogere delen bestaan uit veldpodzolgronden met leemarm en zwak lemig fijn zand (code Hn21) of lemig fijn zand (Hn23). In de lagere delen in min of meer de westelijke helft van het plangebied bestaat de bodem uit moerige podzolgronden met een veenkoloniaal dek en een moerige tussenlaag (iWp) in

Archeologische perioden			
Tijdperk		Datering	
Nieuwste tijd (=Nieuwe tijd C)		1795	
Nieuwe tijd	B	1650	
	A	1500	
Middeleeuwen	Laat	1250	
	Vol	1050	
	Vroeg	Ottoons	900
		Karolingisch	725
		Merovingisch laat	525
		Merovingisch vroeg	450
	Romeinse tijd	Laat	270
Midden		70 na Chr.	
Vroeg		15 voor Chr.	
Prehistorie	IJzertijd	Laat	250
		Midden	500
		Vroeg	800
	Bronstijd	Laat	1100
		Midden	1800
		Vroeg	2000
	Neolithicum (Nieuwe Steentijd)	Laat	2850
		Midden	4200
		Vroeg	4900/5300
	Mesolithicum (Midden Steentijd)	Laat	6450
		Midden	8640
		Vroeg	9700
	Paleolithicum (Oude Steentijd)	Laat	12.500
		Jong B	16.000
		Jong A	35.000
Midden		250.000	
Oud			

tabell_stand_aard_Archeologisch_RAAP_2010

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

de lagere delen, en in het laagste gebied in de oostelijke helft uit veengronden met een koloniaal dek, met zand ondieper dan 120 cm, zonder humuspodzol (iVz), grenzend aan moerige

podzolgronden met humushoudend zanddek en moerige tussenlaag (zWp). De noordgrens van het plangebied doorsnijdt de zuidelijke delen van twee dobben.

- *geomorfologie volgens geomorfologische kaart* (zie ARCHIS2, zie fig.3): het plangebied bestaat uit een hooggelegen veenkoloniale ontginningsvlakte (code 2M45). Hierbinnen bevindt zich een dalvormige laagte, over het algemeen zonder veen (code 2R2) en incidenteel met veen (code 1R1; 2R1). Deze laagte geeft min of meer het brongebied van de Vledder Aa aan.
- *overige landschappelijke gegevens*: het plangebied is in de afgelopen duizenden jaren veranderd van een relatief laaggelegen dekzandgebied (met het brongebied van een zijtak van de Vledder Aa) in een (hoog)veengebied (heide), met een veenstroompje dat aansloot op de Vledder Aa. Pas in de loop van de 19^e eeuw is het plangebied gaandeweg in cultuur gebracht (zie Hartman, 2012), waardoor het na het afgraven van het veen een landbouwenclave is geworden, omringd door wat tegenwoordig een bebost hoger gelegen dekzandlandschap is (Natura 2000-gebied)
- *bekende (verwachte) bodemverstoringen*: de karteringen waarop de betreffende bodemkaarten gebaseerd zijn, dateren van respectievelijk uiterlijk 1975 en uiterlijk 1982. Sindsdien is de bodemkundige situatie gewijzigd, in elk geval in het noordwesten van het plangebied, zoals gebleken is uit grondboringen die hier in het kader van archeologisch onderzoek zijn gezet (Molema, 2002; Bakker, 2003). In die betreffende onderzoeksgebieden (in het Westerveldse deel, noordelijk van de Oude Willemsweg; zie fig. 7) is geen sprake meer van een podzolbodem, maar dagzoomt direct onder de bouwvoor al het gele dekzand (C-horizont). De voor een podzol kenmerkende A-, E-, B- en BC-horizonten zijn hier samen met de moerige bovenlagen opgenomen in de bouwvoor. Inmiddels zijn in het meest westelijke van deze oude onderzoeksgebieden, in het door Molema onderzochte terrein, veel bodemingrepen uitgevoerd (herinrichting als natuurgebied, met laagten, een waterloop en een plas). Een deel van het gebied dat volgens de gemeentelijke archeologische beleidsadvies (Aalbersberg, 2010) als beekdal aangemerkt is, is volgens die kaart waarschijnlijk verstoord. Ook het beekdalgebied dat binnen het onderzoeksgebied van Bakker (2003) ligt, is waarschijnlijk verstoord. In de vier door haar gezette boringen die samenvallen met beekdalgebied, is slechts in één ervan een dun veenrestant voorhanden (boring 3: tussen 0,5 en 0,55 m -Mv). In de overige (boringen 2, 5 en 6) zijn alleen in de bouwvoor nog veenbrokken opgemerkt (bron: de boorstaten in het RAAP-archief). Voor het plangebied in de gemeente Ooststellingwerf zijn geen concrete verstoringgegevens voorhanden.

2.3 Archeologische gegevens

- *Archeologische vindplaatsen en archeologische monumenten (de zogenaamde AMK-terreinen)* volgens het Archeologisch Informatie Systeem (ARCHIS2) in een straal van 300 m rond het plangebied (zie fig.4):

AMK-nr	Complextype	Datering	Waarde
8599	grafheuvel	Neolithicum t/m IJzertijd	terrein van zeer hoge archeologische waarde (zie waarnemingen 12126 en 38388)
14236	grafheuvel	Neolithicum t/m Romeinse tijd	terrein van hoge archeologische waarde (zie waarneming 214159)

Tabel 2. Overzicht van de AMK-terreinen in rond het plangebied.

Deze AMK-terreinen liggen buiten het plangebied, nabij het zuidoostelijke deel ervan.

Waarneming-nr	Complextype	Datering	Opmerking
12126	grafheuvel onbepaald	Neolithicum t/m IJzertijd	Niet-onderzochte grafheuvel
12134	nederzetting	Paleolithicum t/m Bronstijd	vuurstenen artefacten; oppervlaktevondsten, (o.a. gedaan door Tjerk Vermaning)
38388	grafheuvel	Neolithicum t/m IJzertijd	dezelfde niet-onderzochte grafheuvel als waarnemingsnr. 12126
56232	onbekend	Mesolithicum	vuurstenen afslag, gevonden nabij de mogelijke grafheuvel, waarnemingsnr. 214159
214159	Grafheuvel, onbepaald	Neolithicum t/m IJzertijd	mogelijke grafheuvel
239704	onbekend	Paleolithicum t/m IJzertijd	vuurstenen afslag
239705	onbekend	Mesolithicum	geretoucheerde afslag, toegeschreven aan de "Tjongercultuur". Als deze culturele toewijzing juist is, hoort dit artefact in het Laat-Paleolithicum thuis en niet in het Mesolithicum.

Tabel 3. Overzicht van de bekende archeologische waarnemingen volgens ARCHIS in en rond het plangebied.

De enige waarneming binnen het plangebied betreft de vuurstenen oppervlaktevondsten (waarneming 12134).

- eerder uitgevoerd onderzoek in het plangebied en de omgeving volgens ARCHIS2:

Melding-nr	Resultaat/Advies	Opmerking
8555	Zware bodemverstoring, geen vervolgonderzoek, behalve ter plaatse van een dobbe (net buiten het onderhavige plangebied), mochten daar ingrepen plaatsvinden.	booronderzoek in het noordwesten van het onderhavige plangebied (Bakker, 2003).
17726	aard en resultaten onderzoek onbekend.	deels in het uiterste oosten van het onderhavige plangebied, langs de N381, door ARC aangemeld, maar niet afgemeld.
40223 en 53848	deels intacte podzolbodem. Houtskool aangetroffen in drie boringen, geen vervolgonderzoek aanbevolen.	deels in het uiterste oosten van het onderhavige plangebied, booronderzoek langs de N381, door MUG.
54100	intacte podzolbodem. Een archeologische begeleiding is aanbevolen.	in het uiterste noordoosten van het onderhavige (maar feitelijk net erbuiten), booronderzoek bij kruising Oude Willem/N381, door MUG.

Tabel 3. Overzicht van eerder archeologisch onderzoek in en rond het plangebied, volgens ARCHIS.

In het noordwesten van het onderhavige plangebied, direct ten westen van het plangebied van melding 8555, heeft RAAP booronderzoek uitgevoerd (Molema, 2002) dat niet in ARCHIS geregistreerd is. De bodem bleek hier diep verstoord te zijn; er werd geen vervolgonderzoek aanbevolen.

- *Overige archeologische vindplaatsen*: onbekend

2.4 Historische situatie

Op de in 1718 postuum uitgegeven kaart van Schotanus à Sterringa uit 1685, van 'Stellingwerf Oost-eynde', is het plangebied aangegeven als 'Harde Sandige Heyde', waardoorheen een pad vanaf 'Hoog-Appelsche' (Appelscha) zuidwaarts voert (richting Veldhuizen en Smilde).

Op de Franse kaart van ca. 1812 (Versfelt & Schroor, 2001; zie fig.5) valt een groot deel van het plangebied samen met een zeer omvangrijk gebied met een grillige contour (afgebeeld op twee kaartbladen). De noordoostelijke begrenzing valt exact samen met de provinciegrens, die precies hier met een rechte hoek overgaat van een noordwestelijk naar een noordoostelijk verloop. Op het zuidelijke kaartblad staat in het gebied met de grillige contour een 'T' (voor het Franse 'terre') waarmee akkergrond wordt aangeduid, al is de voor akkergrond gebruikelijk vlakkleur (wit) niet gebruikt: het grillige vlak is lichtbruin ingekleurd. Op het noordelijk aangrenzende kaartblad, min of meer ter plaatse van de noordoostelijke helft van het plangebied, toont de Franse kaart enkele kleine, rechthoekige perceeltjes waarin waarschijnlijk de letters 'sar' staan, de afkorting voor sarrasin: boekweit. Deze perceeltjes hebben dezelfde kleur als het grote gebied met de grillige

contour, waarvan het noordelijkste deel ook nog net op dit noordelijke kaartblad afgebeeld is. Daarin lijkt eveneens (maar nauwelijks leesbaar) de afkorting 'sa' of 'sar' te staan. Het ziet er dus naar uit dat ook het grote gebied met de grillige contour voor de veenboekweit(brand)cultuur gebruikt is. De veenboekweitcultuur was meestal maar gedurende zo'n 6 tot 8 jaar mogelijk, waarna het veen was uitgeput en enkele tientallen jaren braak lag of niet meer in cultuur kwam (Brink 1997, 69-73). De veenboekweitcultuur nam vanaf de tweede helft van de 18e eeuw en in de 19e eeuw in Drenthe een grote vlucht.

De op de Franse kaart gebaseerde, slordigere kaart van Huguenin (1819-1829; Versfelt en Schroor, 2005) toont voor het plangebied exact dezelfde grillige contour voor het veenboekweitgebied als de Franse kaart. Dit geeft waarschijnlijk geen betrouwbaar beeld want rond 1825 zal er, gelet op de gebruikelijke lange periode van braak van de veenboekweitakkers, al jaren niet meer omgekeken zijn naar het veenboekweitgebied van 1812.

Er zijn voor het Drentse deel van het plangebied geen kadastrale minuten uit omstreeks 1830 voorhanden (zie www.watwaswaar.nl), maar wel voor het Friese deel. Daar was het plangebied rond 1828 grotendeels woeste grond, wat aangeeft dat het voormalige grote boekweitgebied van ca. 1812 niet opnieuw in gebruik genomen is. Alleen langs de provinciegrens zijn enkele rechthoekige percelen aangegeven (eigendom van de 'Commissie van Weldadigheid').

Ook op de Topografische en Militaire kaart (TMK) van ca. 1850 (Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1990; zie fig. 6) is het plangebied woeste grond. Alleen in het noordoosten is een vierkant afgebakend, dat samenvalt met de meest westelijke vier percelen van de Commissie/Maatschappij van Weldadigheid op de kadastrale minuut. Op de iets jongere kaart van Eekhoff (van ca. 1855) is hier een oostelijke uitbreiding bij getekend, conform de situatie van 1828. Hierbij staat de vermelding: 'Veenboekweit-velden der Maatschappij van Weldadigheid'. De omgeving wordt op Eekhoffs kaart als 'Harde Zandige Heide' aangeduid (net zoals in de 17e eeuw, zoals op de kaart van Schotanus à Sterringa). De heide wordt doorsneden door de weg van Appelscha naar 'de Smilde'.

Nu moeten we weer even terug naar de oudste betrouwbare bron voor een ander aandachtspunt: de Franse kaart toont een zijtak van de bovenloop van de Vledder Aa (aangeduid als 'Aa riv') die in het eerder genoemde gebied met de grillige contour verdwijnt. Op de kaart van Huguenin is dit waterstroompje vergeten, maar de TMK toont het wel weer. De loop komt niet geheel overeen met de afbeelding op de Franse kaart, en het stroompje is verder noordoostelijk te vervolgen (vergelijk fig. 5 en fig. 6). Het ontsprong kennelijk 'ergens' in het westelijke deel van het plangebied.

Deze waterloop is als 'Vleddera' aangegeven op de Chromotopografische Kaart des Rijk ('Bonnekaart') van 1924 (Robas Producties, 1989), maar binnen het plangebied was het stroompje toen al niet meer herkenbaar. De Tilgrup/Kolonievaart is op die 'Veddera' aangesloten. Op deze vroeg-20^e-eeuwse kaart is het plangebied al bijna geheel ontgonnen. Het veen is dan al afgegraven. Het is de eerste kaart met bebouwing in het plangebied; er staan enkele hoeven in afgebeeld.

In de loop van de 20^e eeuw is het gehele plangebied in cultuur gebracht en kwamen er enkele erven bij. Na 1961 is in het zuidwesten, in voormalig grasland, een bungalowpark aangelegd. Daar is toen ook bos aangeplant (vergelijk fig. 1).

2.5 Huidige en toekomstige situatie

- *huidig gebruik*: een groot deel van het plangebied is nog in cultuur (grasland/akkerland en een enkel bosperceel), zie fig. 1.
- *toekomstig gebruik*: in de toekomst wordt deze landbouwenclave natuurgebied. Slechts in enkele delen van het plangebied blijft de huidige functie gehandhaafd.

consequentie voor de archeologie: door de voorziene ingrepen zal het waterbergend vermogen toenemen. Dit is niet schadelijk voor de eventuele archeologische waarden. De geplande bodemingrepen kunnen de eventuele archeologische waarden echter wel direct aantasten (vergraven).

3 Gespecificeerde archeologische verwachting en advies

3.1. Archeologische verwachtingskaart en FAMKE-adviezen

Voor de gemeente Westerveld is een archeologische beleidsadvieskaart voorhanden (Aalbersberg, 2010; zie fig. 7). Het onderstaande geeft de bijbehorende standaardadviezen.

- Aan het overgrote deel van het plangebied is een lage archeologische verwachting teggekend; archeologisch onderzoek is hier niet vereist.
- Het uiterste westen van het plangebied (het terrein dat samenvalt met het bungalowpark en een zuidelijk aangrenzend gebiedje, plus een smalle strook ten noorden van het bungalowpark) heeft een hoge tot middelhoge verwachting, al is het grootste deel waarschijnlijk verstoord. Advies: 6 boringen per ha bij bodemingrepen groter dan 1000 m²; in waarschijnlijk verstoord gebied eerst een controlerend verkennend onderzoek van 3 boringen per ha.
- Aan het beekdal in het plangebied (waarvan de contouren afgeleid zijn van de geomorfologische kaart) is een middelhoge verwachting toegekend. Het advies is hier een veldinspectie uit te voeren na de uitvoering van de bodemingrepen. Een deel van het beekdal is als waarschijnlijk verstoord aangemerkt; reden om hiervoor een controlerend verkennend booronderzoek te adviseren, en zo nodig een veldinspectie. Omdat beekdalen van provinciaal belang zijn, is geadviseerd in geval van bodemingrepen via de gemeente contact op te nemen met de provincie.
- Voor de depressie/laagte (dobbe) in het westelijke puntje van het als beekdal aangegeven gebied wordt in geval van bodemingrepen een verkennend/karterend en waarderend booronderzoek geadviseerd.

Voor de gemeente Ooststellingwerf bestaat nog geen aangescherpte, gedetailleerde archeologische verwachtingskaart. De Fries Archeologische Monumentenkaart Extra (FAMKE), de provinciale beleidskaart (zie fig. 7) is voor de gemeente Ooststellingwerf feitelijk nog een grove afgeleide van de Bodemkaart 1:50.000. Voor dit deel van de FAMKE zijn niet alle dobben verwerkt (bijvoorbeeld niet alle dobben die op de bodemkaart staan, en waarvan er één net in het plangebied ligt). Voor dobben geldt op de FAMKE een apart onderzoeksadvies.

Voor het plangebied adviseert de FAMKE voor de periode Steentijd-Bronstijd het volgende:

- Voor de gebieden samenvallend met veldpodzolen een 'quickscan (QSC)': een booronderzoek met een dichtheid van 3 boringen per ha, bij ingrepen groter dan 5000 m². Bij lijnvormige elementen boringen om de 100 m;
- Voor de gebieden samenvallend met veengronden met veenkoloniaal dek, zonder humuspodzol, karterend onderzoek 2 (KO2): een booronderzoek met een dichtheid van 6 boringen per ha, bij ingrepen groter dan 2500 m². Bij lijnvormige ingrepen boringen om de 50 m;
- Voor de gebieden samenvallend met moerige podzolgronden een karterend onderzoek 1 (KO1): een booronderzoek met een dichtheid van 12 boringen per ha, bij ingrepen groter dan 500 m². Bij lijnvormige ingrepen boringen om de 25 m;
- Voor de vuursteenvindplaats (AMK-waarneming 12134) wordt in geval van ingrepen een waarderend onderzoek geadviseerd: een kruisraai met onder meer megaboringen (boringen met een diameter van 12 cm; het vondsthoudende traject moet gezeefd worden) met boorintervallen van 10 m.

Voor de periode IJzertijd-Middeleeuwen is volgens de FAMKE geen archeologisch onderzoek nodig.

In het kader van deze bureaustudie is het van belang op te merken dat het op de 19e-eeuwse kaarten afgebeelde waterstroompje dat in het westelijke deel van het plangebied ontspringt, niet overeenkomt met het als beekdal aangegeven gebied volgens de beleidsadvieskaart van Westerveld in het plangebied (vergelijk fig. 5 en 6 met fig.7). Vanwege de afwijkende achterliggende systematiek en het afwijkende primaat van de gebruikte kartografische bronnen (geomorfologische kaart versus bodemkaart) sluiten de twee beleidskaarten niet goed op elkaar aan.

De (fossiele) waterloop (zie ook 3.2) speelde bij het eerder uitgevoerde booronderzoek (Molema, 2002; Bakker 2003) geen enkele rol. Het is een aspect dat evenmin in de FAMKE verwerkt is. Bij het opstellen van de gemeentelijke beleidsadvieskaart kon aan de waterloop niet de detailaandacht gegeven worden die in het kader van een bureauonderzoek als het onderhavige wel mogelijk is. Het bovenstaande verklaart de discrepantie met de hieronder gegeven gespecificeerde archeologische verwachting en het daaruit volgende advies.

3.2 Gespecificeerde archeologische verwachting

Gelet op de bekende vindplaatsen in en nabij het plangebied, de ontginningsgeschiedenis van het gebied die pas in de 19^e eeuw begint, en de historische kaarten, is het onwaarschijnlijk dat het plangebied nederzettingen uit de Middeleeuwen of uit de Vroege Nieuwe tijd bevat (of heeft

bevat). Bovendien is het relevante bijbehorende veenniveau weg. Daarmee is tevens het eventuele middeleeuwse vondst- en sporenniveau verdwenen (met eventuele uitzondering van het onderste deel van de diepst ingegraven grondsporen), en natuurlijk ook het niveau met resten uit de 18^e en 19^e eeuw. Hetzelfde geldt grosso modo ook voor nederzettingsresten uit de Late Prehistorie (IJzertijd en Bronstijd). Voor die laatstgenoemde perioden zijn in het plangebied en de directe omgeving evenmin harde aanwijzingen voorhanden. Ongetwijfeld hangt dit samen met de veenontwikkeling, waardoor het landschap gaandeweg te ongunstig werd voor permanente vestigingsplaatsen (maar nog wel toegankelijk was voor specifieke activiteiten).

In elk geval was het dekzand direct ten zuiden en westen van het plangebied in het Late Neolithicum nog niet met veen overdekt, gezien de aanwezigheid van grafheuvels aldaar, die op het dekzand aangelegd zijn. Omdat in het plangebied zelf in grote delen sprake is (geweest) van podzolering in het dekzand, is de veenvorming hier waarschijnlijk vrij laat begonnen; vermoedelijk op zijn vroegst pas in de loop van het Neolithicum. Dat betekent dat het grootste deel van het plangebied (overal waar sprake is (geweest) van (moerige) podzolen) in aanmerking gekomen zou kunnen zijn voor (tijdelijke) nederzettingen uit het Neolithicum en eerdere perioden; ook het Mesolithicum en het Laat-Paleolithicum). De vindplaats met waarneming 12134 wijst hierop. Daarom kan aan alle terreingedeelten waar sprake is van een podzolbodem (vergelijk fig. 2) sowieso een middelhoge verwachting voor Steentijdnederzettingen gegeven worden. De kans op steentijdvindplaatsen is het hoogst op kleine verhevenheden (zogenaamd microreliëf; zandkoppen of zandruggen) die vlak bij de waterloop gelegen hebben. Dergelijke locaties hebben een hoge verwachting. Uit de maaiveldhoogtekaart (zie fig. 4), gebaseerd op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN1), is af te leiden dat binnen het plangebied nog wel sprake is van microreliëf (nog enigszins herkenbaar in het Friese deel als lichtgeel-groene vlekken).

Het is maar de vraag of met name deze nauwelijks herkenbare verhogingen nog archeologische resten bevatten. De archeologische resten van de steentijdnederzettingen zijn te verwachten in de top van het dekzand. De top van het dekzand lijkt dikwijls zwaar aangetast te zijn als gevolg van de ontginningsactiviteiten en hedendaagse agrarische bedrijfsvoering (zie ook 2.2). Dit geldt in elk geval voor het middels boringen onderzochte deel in het noordwesten van het plangebied, waar naderhand nog grond is afgegraven, zodat de kans op nederzettingsresten daar praktisch nihil is. Een aanwijzing voor verstoring elders in het plangebied is dat de vuursteenartefacten die afkomstig zijn van de enige bekende vindplaats in het plangebied (waarneming 12134, in het Friese deel) gedaan zijn aan het maaiveld; het vondsthoudende niveau moet hier ten minste gedeeltelijk opgeploegd en in de bouwvoor opgenomen zijn. Toch kan her en der de bodemverstoring minder diep geweest zijn, met name in het Friese deel. Immers, nabij de N381 is nog deels een intacte podzolbodem aanwezig (zie 2.3).

Desondanks is het al met al zeer reëel dat niet alleen het onderzochte deel in het noordwesten, maar ook het overige, niet onderzochte deel in het Westerveldse en in Ooststellingwerf zodanig verstoord is, dat de middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor steentijdnederzettingen naar beneden bijgesteld zal moeten worden.

Behalve met (in meer of mindere mate verstoorde) nederzettingsresten uit de periode Laat-Paleolithicum t/m het Neolithicum, moet in het plangebied rekening gehouden worden met archeologische fenomenen die samenhangen met de aanwezigheid van een waterloop/moeras. Die kunnen ook stammen uit latere tijden, na het Neolithicum. Zij zijn in de voormalige bedding en langs de oevers te verwachten, in de venige vulling, of eventueel ingegraven tot in het zand. Daarbij is vooral te denken aan prehistorische offergaven. Het gaat daarbij eerder om rituele deposities van bijvoorbeeld bronzen en vuurstenen bijlen en potten – objecten die de tand des tijds redelijk kunnen doorstaan – dan om vergankelijke offergaven (zoals wagenwielen, andere houten voorwerpen, geweistangen, hoornpitten en andere dierlijke resten, of aan menselijke resten). Die zijn gelet op de geringe dikte van het resterende, waarschijnlijk grotendeels geoxideerde veen in de afgelopen twee eeuwen vergaan. De gemiddelde laagste grondwaterstand is in de Oude Willen 0,75 tot 1,5 m -Mv, maar langs de flanken dieper dan 2 m -Mv (zie Inrichtingsplan), wat aangeeft dat de conserveringsomstandigheden voor dierlijk en plantaardig materiaal slecht zijn. Het ligt vanwege de specifieke locatie en aard (een kleine waterloop in zijn brongebied) niet of nauwelijks voor de hand dat hier rekening gehouden moet worden met vaartuigen (platbodems of kano's), beschoeiingen en/of resten van visserij (fuiken en visweren). Bovendien zullen deze, als ze er al waren, eveneens vergaan zijn of in zeer slechte staat verkeren. Voorden (doorwaadbare oversteekplaatsen) zijn nog wel te verwachten.

Het is nog niet zo eenvoudig om het gebied af te bakenen waarbinnen deze aan de waterloop en het moeras gekoppelde vondsten te verwachten zijn – dit geldt zowel voor het Westerveldse als voor het Ooststellingwerfse deel. Een eerste probleem is dat voor de meest westelijke 1,5 km van het plangebied geen bodemkundige of geomorfologische gegevens voorhanden zijn die een enigszins betrouwbare reconstructie van de ligging van de fossiele beekloop aldaar mogelijk maken (daarom is dit deel van de beekloop op de archeologische beleidsadvieskaart van Westerveld maar weggelaten). Een bijkomend probleem is dat het veenstroompje in de 19e eeuw niet per se op dezelfde plek gelegen hoeft te hebben als de waterloop uit de Prehistorie. In het plangebied kan de bovenloop destijds tamelijk diffuus geweest zijn, en deze is mogelijk lastig of niet te herkennen als een duidelijke insnijding in de pleistocene ondergrond (wat direct ten westen van het plangebied wel het geval is). In een brongebied kan het gaan om zulke kleine, vertakte waterloopjes dat de kans dat deze in boringen herkenbaar zijn, verwaarloosbaar is. Wel is het aannemelijk dat het voormalige brongebied ten minste gedeeltelijk samenvalt met de dalvormige laagte op de geomorfologische kaart (die op de archeologische beleidskaart van Westerveld gepromoveerd is tot beekdal), en met de terreingedeelten waar volgens de bodemkaart nog sprake kan zijn van restveen of moerige gronden (in de deelgebieden met als legenda-eenheid iVz en iWp). Overigens is het mogelijk dat van de voormalige bedding, althans in delen van het plangebied, niet veel meer over is. De eerste aanwijzingen (de vier boringen in het beekdalgebied dat overlapt met het onderzoeksgebied van Bakker, 2003; zie 2.2) zijn vanuit archeologisch perspectief niet hoopgevend.

Bovengenoemde onzekerheden maken dat het gebied waar 'beekdalgerelateerde fenomenen' te verwachten zijn, niet betrouwbaar te begrenzen is, en gedeeltelijk overlapt met het gebied waar ook (tijdelijke) nederzettingen te verwachten zijn.

Conclusie: de theoretisch middelhoge tot hoge archeologische verwachting voor het plangebied wordt getemperd doordat in het noordwesten zeker, en elders waarschijnlijk sprake is geweest van zware verstoringen van het archeologisch relevante bodemtraject.

De geplande ingrepen verschaffen een lengtedoorsnede door het plangebied en bieden daarmee redelijke mogelijkheden om te toetsen of, en globaal waar de archeologische verwachting naar beneden bijgesteld moet worden.

3.3 Advies

Het advies richt zich op de voorgenomen ingrepen zoals aangegeven op fig.1.

Dempen en verondiepen van de Tilgrup/Kolonievaart: bij het uitvoeren van deze maatregelen is geen sprake van bodemversturende werkzaamheden, maar van het aanbrengen van grond van elders.

Effecten: het dempen en verondiepen heeft op zich zelf geen nadelig effect op het bodemarchief (het geheel aan archeologische waarden in de bodem; zowel de vondsten als de grondsporen).

Advies: vanuit archeologisch oogpunt is geen bezwaar tegen deze werkzaamheden, mits hiervoor alleen de grond gebruikt wordt die vrijkomt bij het aanleggen van de slenk, de nieuwe en aan te passen watergangen en/of de te verlagen kades, of grond uit het reeds archeologisch onderzochte noordwestelijke deel van het plangebied. Als aan deze voorwaarden wordt voldaan, is archeologisch vervolgonderzoek niet nodig.

Te handhaven kades verlagen: ter plaatse van deze ingrepen is geen sprake van bodemversturende werkzaamheden.

Effecten: het verlagen van bestaande kades heeft geen effect op het bodemarchief.

Advies: vanuit archeologisch oogpunt is geen bezwaar tegen deze werkzaamheden; archeologisch vervolgonderzoek is hier niet nodig.

Aan te leggen kades/grondwallen: ter plaatse van deze ingrepen is geen sprake van bodemversturende werkzaamheden, maar van het aanbrengen van grond van elders. De kades/grondwallen worden opgeworpen op het huidige maaiveld.

Effecten: het aanleggen van nieuwe kades /grondwallen zelf heeft geen nadelig effect op het bodemarchief. Van compactie zal gelet op de aard van de ondergrond geen of nauwelijks sprake zijn.

Advies: vanuit archeologisch oogpunt is geen bezwaar tegen deze werkzaamheden, mits 1. hiervoor alleen de grond gebruikt wordt die vrijkomt bij het aanleggen van de slenk, de nieuwe en aan te passen watergangen en/of de te verlagen kades, of grond uit het reeds archeologisch onderzochte noordwestelijke deel van het plangebied, en mits 2. de bodem onder de nieuwe

kades niet eerst op de een of andere wijze wordt verstoord (bijvoorbeeld door frezen). Als aan deze voorwaarden wordt voldaan, is archeologisch vervolgonderzoek niet nodig.

Stuw: de bestaande stuw Uilenhorst in de Tilgrup wordt aangepast. Hiervoor zijn geen bodemingenrepen nodig.

Effecten: het aanpassen van de stuw heeft geen nadelig effect op het bodemarchief.

Advies: vanuit archeologisch oogpunt is geen bezwaar tegen deze werkzaamheden; archeologisch vervolgonderzoek is niet nodig.

Duikers (of mogelijk voorden): er zijn maximaal vier duikers voorzien, met diameters niet groter dan 0,7 m. Hun lengte bedraagt enkele meters. Zij worden aangelegd bij de kruisingen van watergangen met de Bosweg en de Oude Willemsweg. Hiervoor zijn beperkte bodemingenrepen nodig. De duikers worden aangelegd middels een gestuurde boring onder het wegdek door. Mogelijk worden maximaal twee kruisingen in de vorm van voorden gerealiseerd: enkele meters brede en ca. 0,5 m diepe depressies, te realiseren door een ontgraving.

Effecten: de aanleg kan leiden tot schade aan het bodemarchief.

Advies: archeologisch onderzoek ter plaatse van de toekomstige duikers is zinloos: in geval van gestuurde boringen is het onmogelijkheid om archeologische waarnemingen te doen. Ook in geval van voorden is archeologisch onderzoek niet zinvol: het gaat om ingrepen van zeer beperkte omvang, en de grond direct onder de wegen is waarschijnlijk al verstoord als gevolg van de aanleg van het vermoedelijke oude wegcunet en als gevolg van de ingravingen voor de kabels en leidingen die de wegen flankeren. Daarom wordt geen archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd.

Nieuwe en aan te passen watergangen: deze werkzaamheden omvatten de aanleg van nieuwe watergangen en het herprofilen en soms verondiepen van bestaande watergangen. De sloten worden op maaiveld niet breder dan 1,5-2,0 m. Zij krijgen een talud van 45 graden. De maximale diepte is 1,0 m -Mv.

Effecten: de aanleg van nieuwe watergangen en het herprofilen van bestaande watergangen kunnen leiden tot schade aan het bodemarchief. Het verondiepen van bestaande watergangen is op zichzelf niet schadelijk voor het bodemarchief.

Advies: het advies is tweeledig, afhankelijk van het specifieke karakter van de ingreep:

- tegen het verondiepen is vanuit archeologisch oogpunt geen bezwaar, mits hiervoor alleen de grond gebruikt wordt die vrijkomt bij het aanleggen van de geplande slenk, de nieuwe en aan te passen watergangen en/of de te verlagen kades, of grond uit het reeds archeologisch onderzochte noordwestelijke deel van het plangebied; archeologisch vervolgonderzoek is dan niet nodig;
- ter plaatse van de geherprofileerde en de nieuwe sloten wordt archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd (zie hieronder).

Slenk: de slenk wordt 5 tot 15 m breed (hoe meer stroomafwaarts, hoe breder). De slenk krijgt een geleidelijk, glooiend profiel en is meestal niet dieper dan 0,3 m, en maximaal 0,5 m dieper dan het huidige, omringende maaiveld.

Effecten: de aanleg van de slenk kan leiden tot schade aan het bodemarchief, al wordt de slenk voor een groot deel aangelegd in de bestaande bouwvoor waarin geen archeologische waarden *in situ* te verwachten zijn, waardoor de impact van deze ingreep beperkt blijft.

Advies: ter plaatse van slenk wordt archeologisch vervolgonderzoek geadviseerd (zie hieronder).

Archeologisch vervolgonderzoek

Het archeologisch vervolgonderzoek (zie fig.8) wordt dus alleen geadviseerd voor:

1. de geherprofileerde en nieuwe sloten;
2. de slenk.

Archeologisch booronderzoek vooraf, in het tracé van de slenk en ter plaatse van de nieuwe en aan te passen watergangen, zoals de FAMKE als eerste vervolgonderzoeksstap adviseert voor het Ooststellingwerfse deel van het plangebied en zoals de archeologische beleidsadvieskaart adviseert voor de depressie/laagte (dobbe), wordt gelet op de aard van de werkzaamheden en het verwachte archeologische rendement, niet zinvol geacht. Een *archeologische inspectie achteraf*, zoals hieronder beschreven levert voor dit specifieke plangebied meer archeologisch relevante informatie op en zal bovendien minder tijd vergen en daardoor goedkoper zijn.

Geadviseerd wordt deze archeologische inspectie eveneens uit te voeren bij de nieuwe en geherprofileerde watergangen en in de slenk in het Westerveldse deel, maar niet overal: vanzelfsprekend sowieso in het gebied dat als beekdal staat aangegeven op de gemeentelijke archeologische beleidskaart, en voorts in de zone in het noordwesten waar niets bekend is van de fossiele beekbedding, maar waar deze wel gelegen moet hebben (vergelijk fig. 3). De kans is overigens reëel dat in die noordwestelijke zone niets meer wijst op een beekloop (en in dat geval kost de inspectie nauwelijks tijd).

De archeologische inspectie moet uiterlijk *binnen 2 weken* nadat een bepaald slenkdeel, of een bepaalde watergang is aangelegd of geherprofileerd, uitgevoerd worden (dus nadrukkelijk niet pas nadat alle civieltechnische werkzaamheden afgerond zijn). De te inspecteren taluds en vlakken moeten namelijk nog voldoende 'vers' zijn.

De verse taluds en het vers ontgraven vlak worden gecontroleerd. Op een kaart (schaal 1:5000) wordt aangegeven waar nog sprake is van (resten van) een podzolbodem en/of veen of beekdalafzettingen, en waar aanwijzingen (archeologische indicatoren) voor eventuele archeologische vindplaatsen aanwezig zijn. Alleen daar waar sprake is van veen en/of beekdalafzettingen wordt het vlak/talud met behulp van een metaaldetector onderzocht. Archeologisch relevante metaalvondsten en eventuele blootliggende vondsten en vondstconcentraties worden gedocumenteerd en geborgen, en aangemeld en gedeponneerd conform de richtlijnen van de KNA 3.3. Van de archeologische inspectie wordt verslag gedaan in een rapport dat voldoet aan de KNA-eisen. Dit rapport bevat de nette versie van bovengenoemde veldkaart, op schaal 1:5000. In dit rapport

wordt tevens op grond van de veldwaarnemingen beredeneerd aangegeven of en waar de archeologische verwachting voor steentijdnederzettingen en voor beekdalgerelateerde fenomenen moet worden bijgesteld.

Als bij het uitvoeren van de inrichtingswerkzaamheden archeologische vondsten (zowel objecten als grondsporen) worden gedaan, dienen de betreffende provinciaal archeoloog en de betreffende gemeente/gemeentelijk archeologische adviseur direct te worden ingelicht. Dit is een wettelijke verplichting.

Contactgegevens

provinciaal archeoloog Drenthe: dr. W.A.B. van der Sanden: 0592 365220

archeologisch adviseur Westerveld: mw. drs. M. Nieuwenhuis: 06 29325570 / 038 4213257

provinciaal archeoloog Fryslân: dr. G.J. de Langen: 058 2925487

gemeente Ooststellingwerf: 140516

Contactpersoon RAAP:

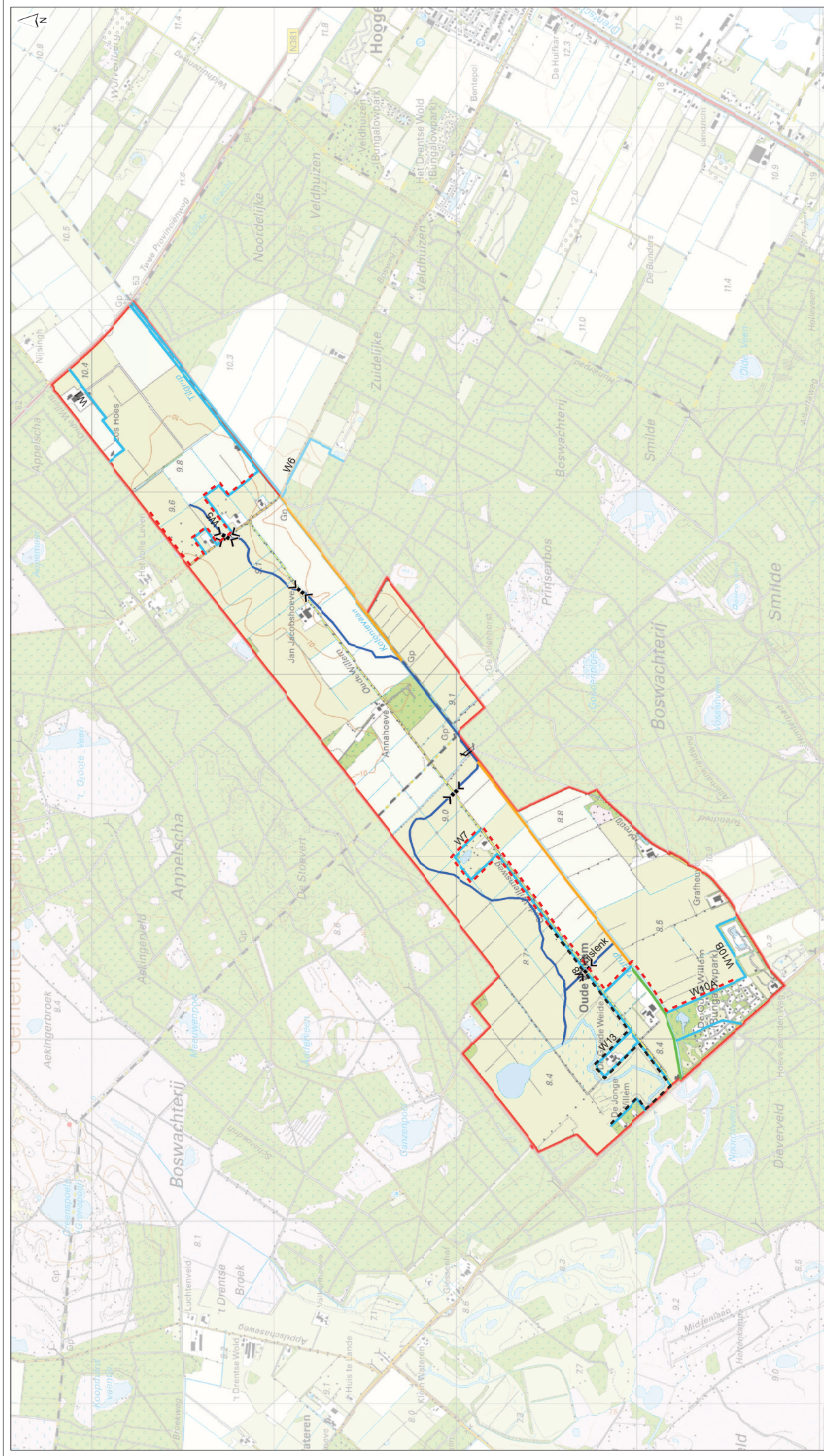
dr. T.J. ten Anscher 0512 589147

Literatuur

- Bakker, A.M.**, 2003: Plangebied De Oude Willem fase 2, gemeente Westerveld. Een archeologische quickscan. *RAAP-notitie 355*, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. Amsterdam.
- Brink, E.J.**, 1997: Naar een nieuwe tijd. Odoorn tussen circa 1780 en 1850, in: H.Gras: *Rond Hunze en Hondsrug. Geschiedenis van Odoorn*. Gemeente Odoorn, Odoorn, p. 69-104.
- Molema, J.**, 2002: Inrichtingplan De Oude Willem, gemeente Westerveld. Een inventariserend archeologisch onderzoek. *RAAP-notitie 174*, RAAP Archeologisch Adviesbureau B.V. Amsterdam.
- Hartman, A.**, 2012: *Cultuurhistorisch Onderzoek Plangebied De Oude Willem*, z.p.
- Eekhoff, W.**, 1859. *Nieuwe atlas van de provincie Friesland*, Leeuwarden.
- Robas Producties**, 1990. *Historische Atlas Drenthe. Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*. ROBAS Producties, Den IJp.
- Stiboka**, 1978: *Bodemkaart van Nederland 1:50.000, 17 West Emmen*, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Stiboka**, 1988: *Bodemkaart van Nederland 1:50.000, 16 Oost Steenwijk*, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen.
- Schotanus à Sterringa, B.**, 1718 (facsimile-uitgave 1970). *Uitbeelding der Heerlijkheit Friesland; zoo in 't algemeen, als in haare XXX bijzondere Grietenijen*; Francois Halma, Ljouwert.
- Versfelt, H.J. , & M. Schroor**, 2001. *De Franse kaarten van Drenthe en de noordelijke kust 1811-1813*, Heveskes Uitgevers, Groningen.
- Versfelt, H.J. , & M. Schroor**, 2005. *De atlas van Huguenin. Militair-topografische kaarten van Noord-Nederland 1819-1829*, Heveskes Uitgevers, Groningen/Veendam.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1990. *Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000, 2 Noord-Nederland 1851-1855*; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Overzicht van figuren, kaartbijlagen en tabellen

- Figuur 1.** Plankaart Oude Willem.
- Figuur 2.** De geplande werkzaamheden geprojecteerd op de bodemkaart; zie 2.2 voor de afkortingen.
- Figuur 3.** De geplande werkzaamheden geprojecteerd op de geomorfologische kaart;
- Figuur 4.** De ARCHIS-vindplaatsen en AMK-terreinen geprojecteerd op het AHN.
- Figuur 5.** Uitsnede van de Franse kaart met globale ligging plangebied.
- Figuur 6.** Uitsnede van de TMK met globale ligging plangebied.
- Figuur 7.** De geplande werkzaamheden, de ARCHIS-vindplaatsen en onderzoeksgebieden (Molema, 2002; Bakker, 2003) geprojecteerd op de beleidsadvieskaart van Westerveld en op de FAMKE; zie 3.1 voor de uitleg..
- Figuur 8.** Advieskaart archeologisch vervolgonderzoek (archeologische inspectie).
- Tabel 1.** Archeologische tijdschaal.
- Tabel 2.** Overzicht van de bekende archeologische waarnemingen volgens ARCHIS in en rond het plangebied
- Tabel 3.** Overzicht van eerder archeologisch onderzoek in en rond het plangebied, volgens ARCHIS

- Plangebied
- slenk
- nieuwe en aan te passen watergangen
- diikers
- stuw
- dempen
- verondiepen

kades

- Aan te leggen kade/grondwal
- Te handhaven kade verlagen

werkzaamheden Tilgrup

- dempen
- verondiepen

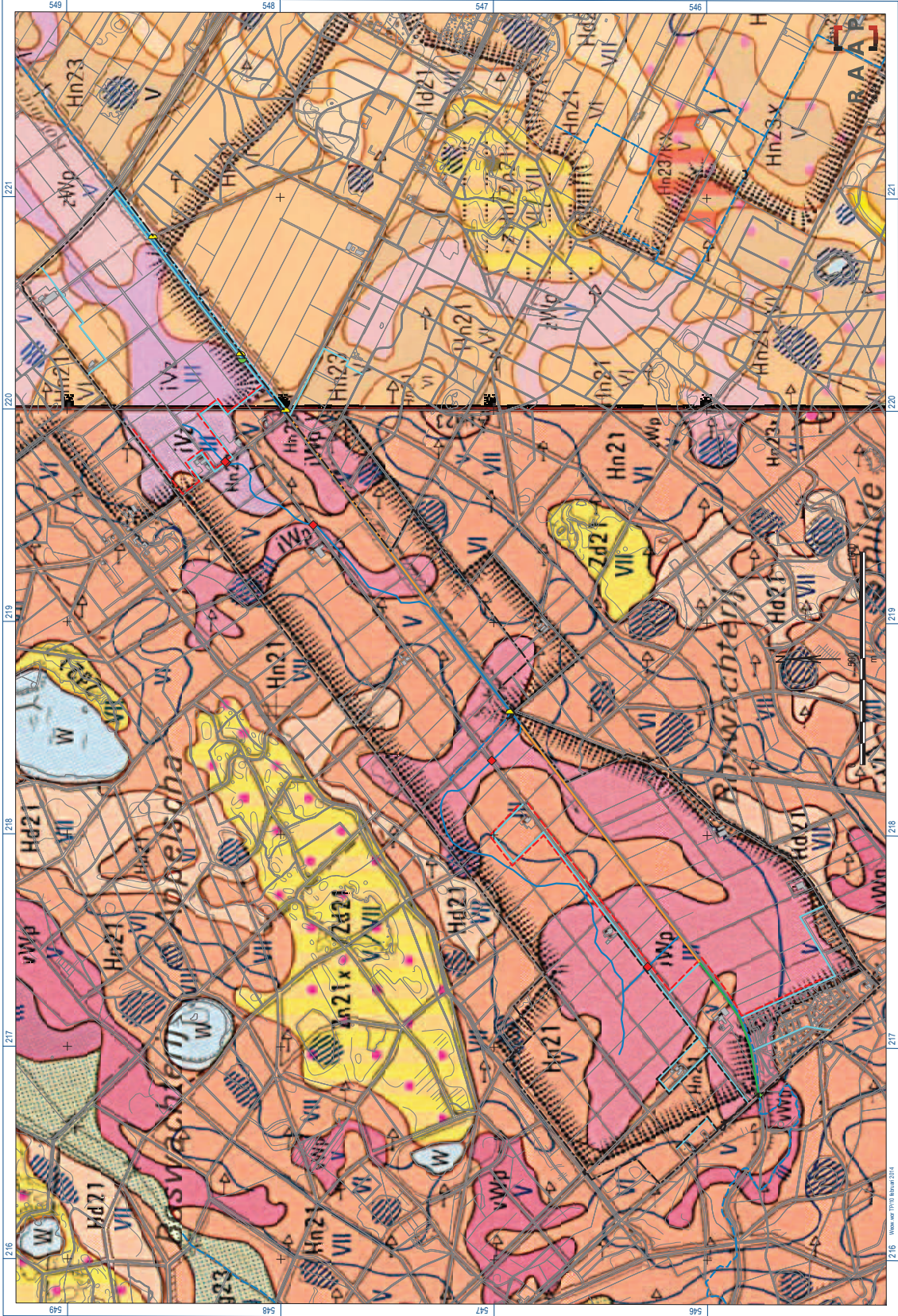
getekend: Dipl.-Geol. N. Visser
gecontroleerd: Ir. H.J. Mondeel
goedgekeurd: Ir. H.J. Mondeel
versie: 1
datum: 20-01-2014
tekeningnr: 0

formaat: A3 liggend
schaal: 1:20000
0 200 400 600 800 1000 m

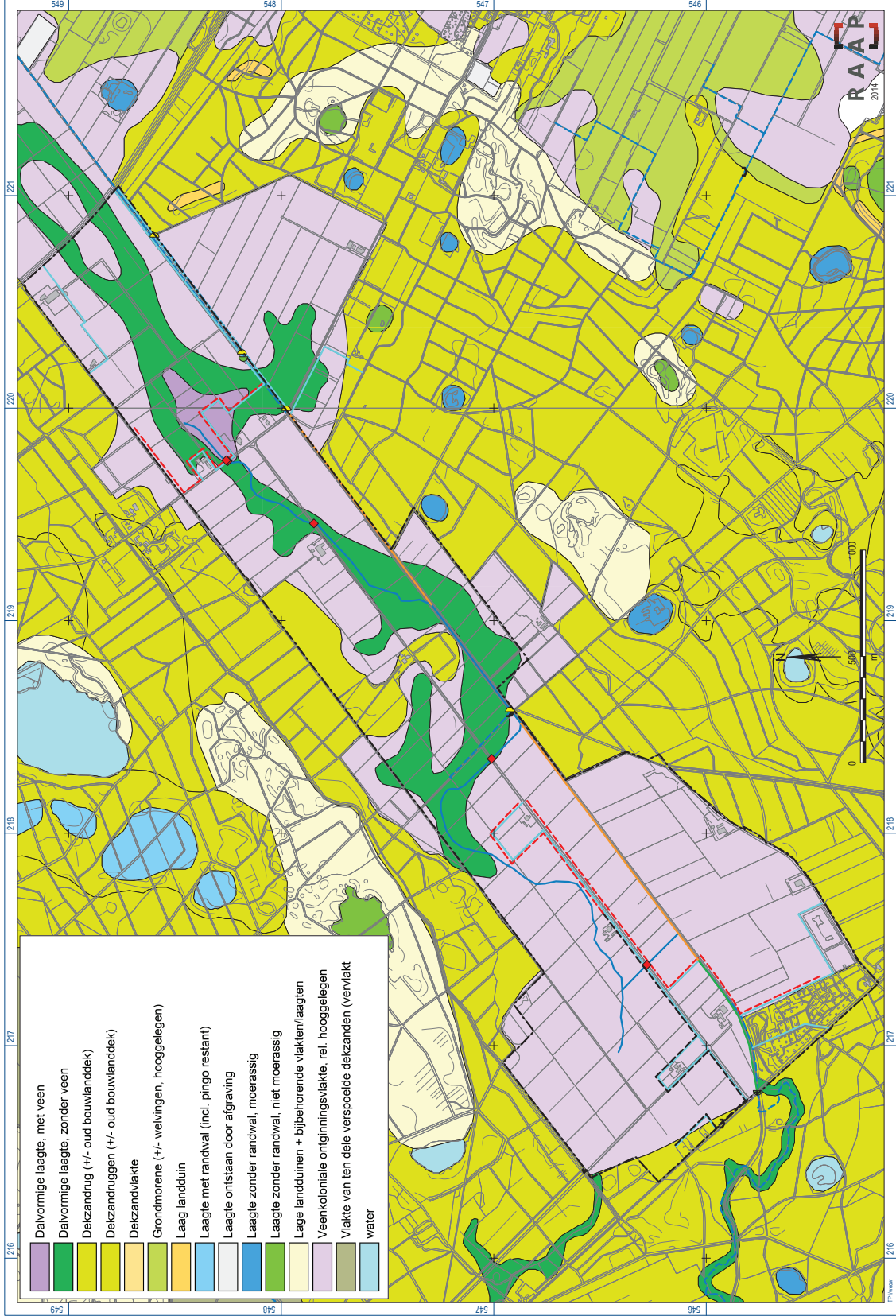
Plankaart Oude Willems
Werkzaamheden

opdrachtgever: Waterschap Reest en Wieden
projectnaam: Inrichtingsplan en watergebiedsplan Oude Willems
projectcode: MP63-1

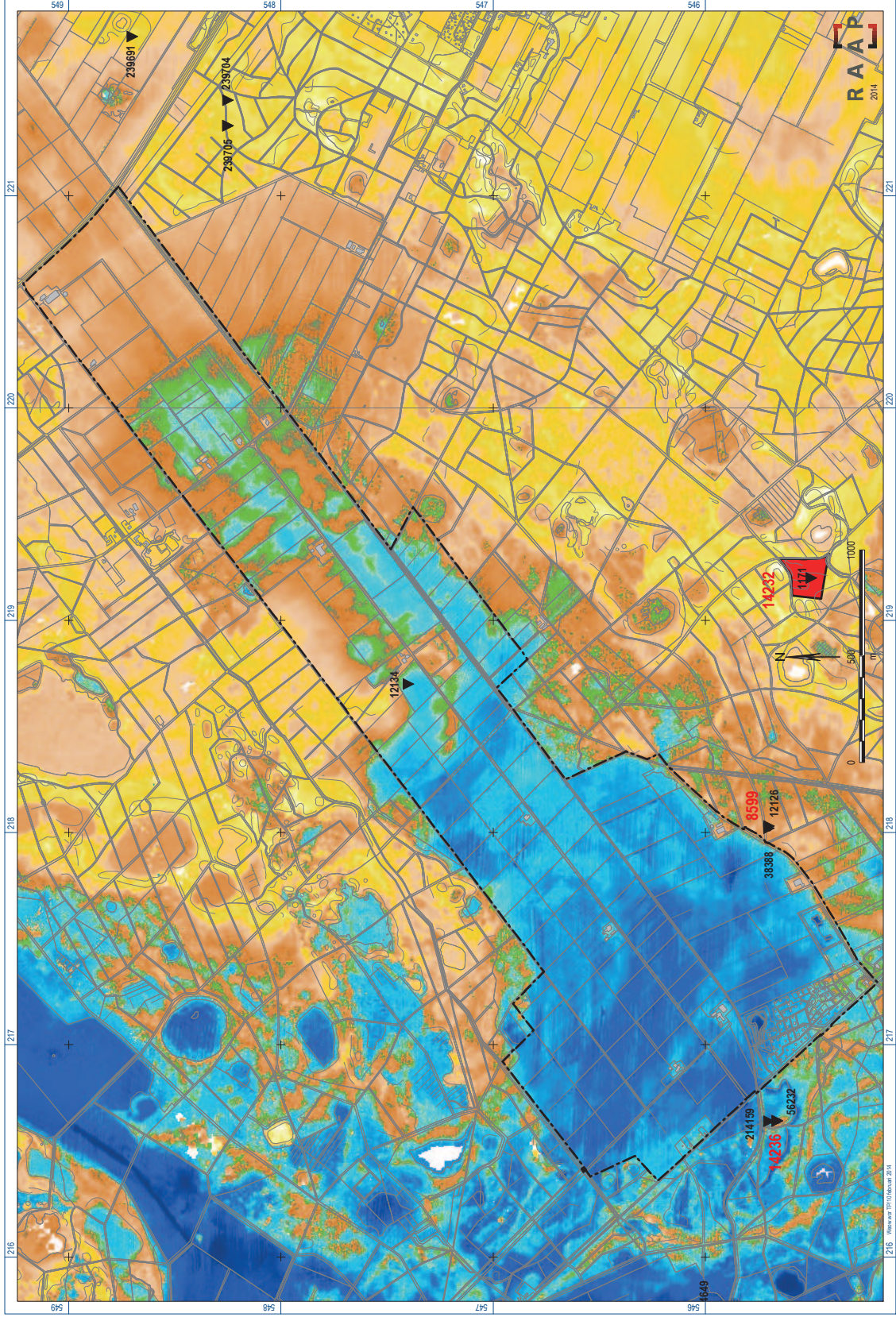
© Gemeente Oude Willems, 2014. Alle rechten voorbehouden. Afmeting: 2014-01-14 10:00

Figuur 2. De geplande werkzaamheden geprojecteerd op de bodemkaart.

Figuur 3. De geplande werkzaamheden geprojecteerd op de geomorfologische kaart.

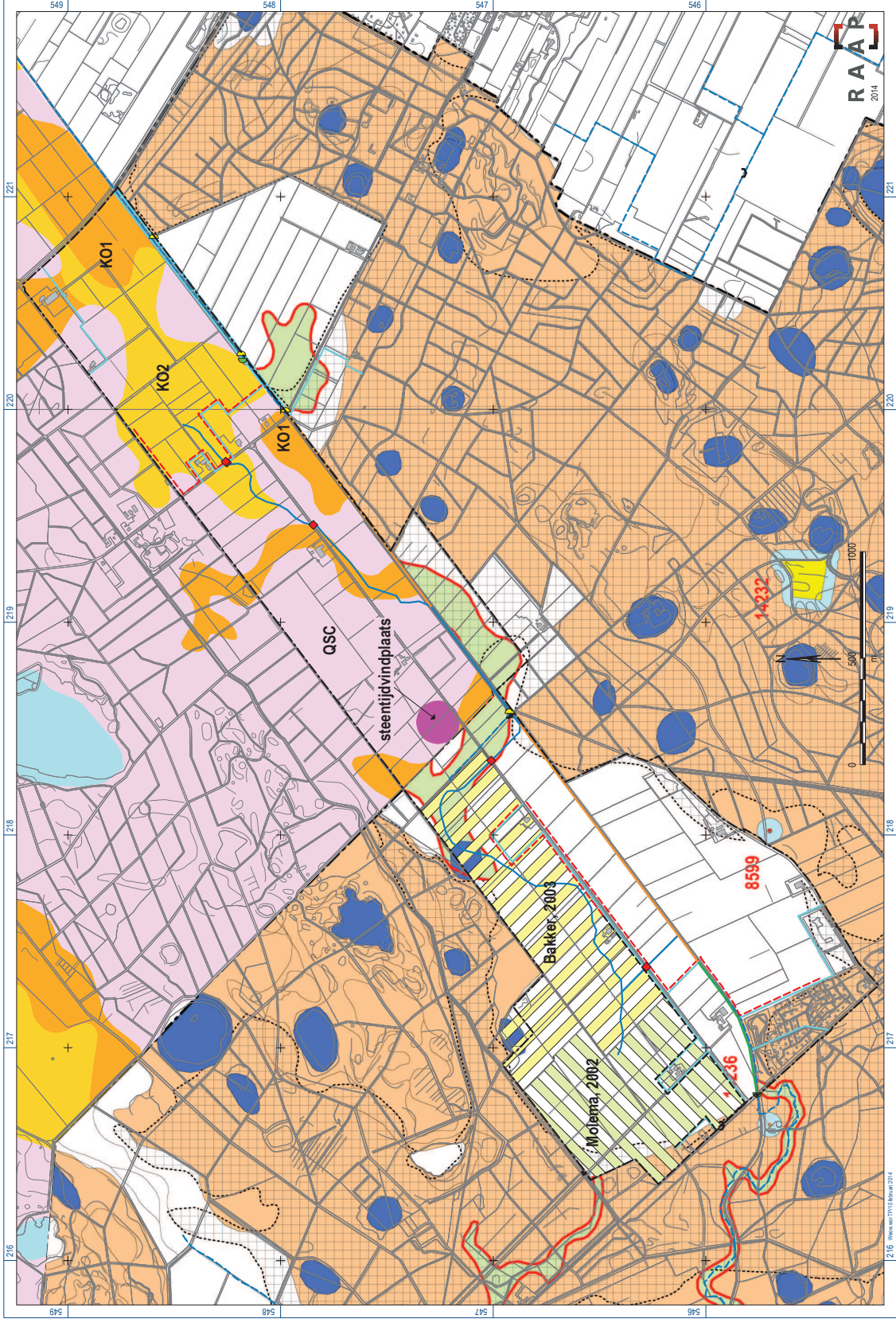
Figuur 4. De ARCHIS-windplaatsen en AMK-terreinen geprojecteerd op het AHN.

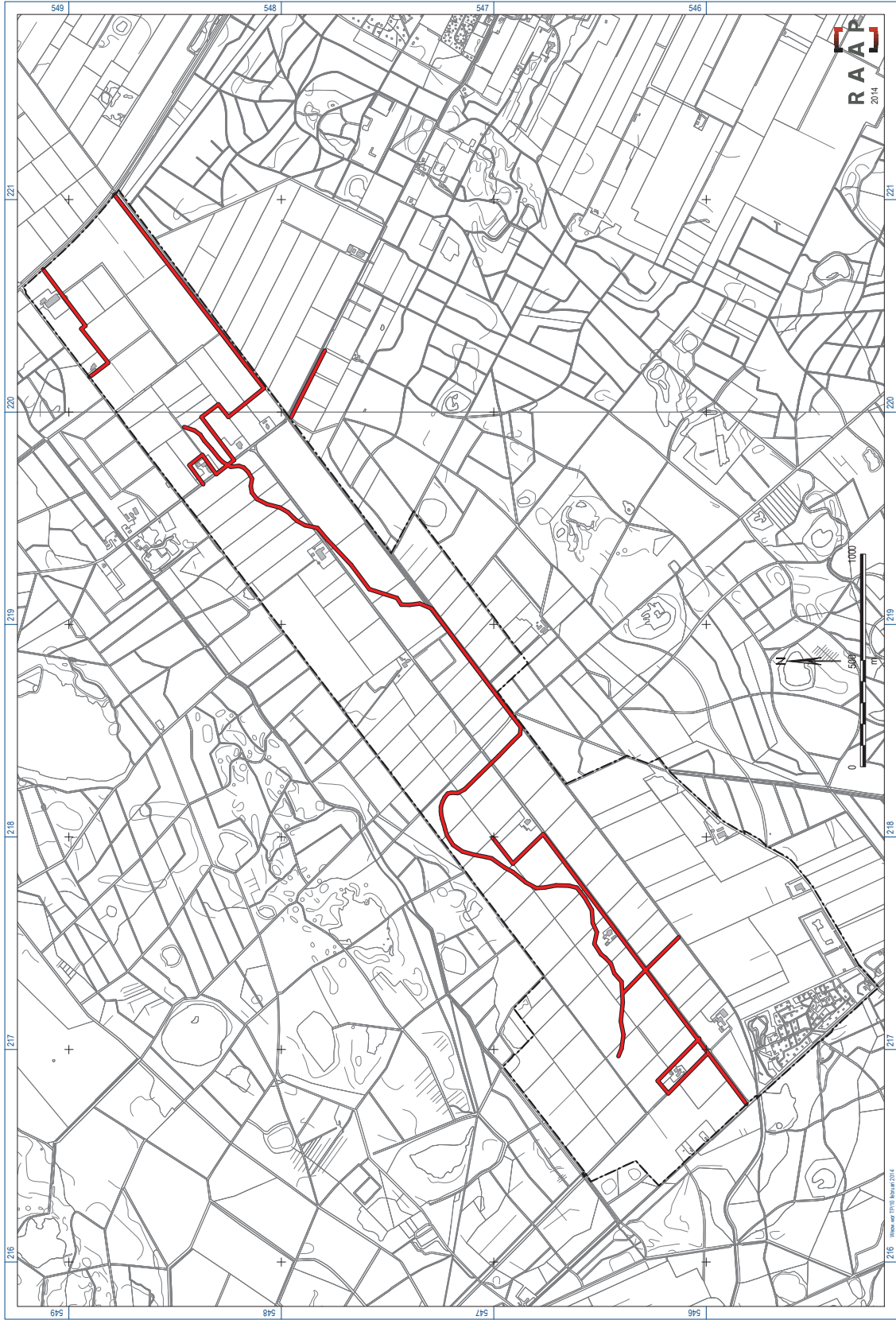
Figuur 5. Uitsnede van de Franse kaart met globale ligging plangebied.

Figuur 6. Uitsnede van de TMK met globale ligging plangebied.

Figuur 7. De geplande werkzaamheden en onderzoeksgebieden (Molema, 2002; Bakker, 2003) geprojecteerd op de beleidsadvieskaart van Westerveld en op de FAMKE.

Figur 8. Advieskaart archeologisch vervolgonderzoek (archeologische inspectie).